

Katja Palokangas

Valmistavasta tutkinnasta poliisitutkintapöytäkirjoihin – 1800-luvun viranomaispöytäkirjat tarkastelussa

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Tässä artikkelissa esittelen seitsemän 1800-luvulla sattunutta henkirikosta, joissa tehtiin viranomaisen suorittama tutkinta tapauksesta. Tutkimuksen alussa sitä kutsuttiin valmistavaksi tutkinnaksi, loppussa poliisitutkinnaksi. Keskityn artikkelissani tuon tutkinnan tuottamaan aineistoon eli tutkintapöytäkirjoihin ja niissä erityisesti siihen, millaisia asiakirjoja ne olivat ja miten ne muuttuivat tutkittavalla ajalla sekä millä tavalla poliisiviranomaiset kohtasivat tai kirjasiivat tiedot henkilöistä, jotka olivat mieleltään sairaita. Lisäksi kerron pöytäkirjojen laatijoista sekä heidän toimenkuvastaan virkamiehinä ja rikospaikalle menevinä tutkijoina. Tutkimuksessa selviää, että 1800-luvun loppua kohden pöytäkirjat virallistuivat ja yhtenäistyivät niin sisällöllisesti kuin rakenteellisestikin.

In this article, I present seven homicides in the 19th century that were investigated by the authorities. In the beginning of the period it was called preliminary investigation, later police investigation. I will focus on the material produced by that investigation, namely the investigation reports, and in particular on the nature of the documents, how they changed during the period under investigation, and the way in which the police encountered or obtained information about persons who were considered as mentally ill. I will also discuss the authors of the protocols and their role as officers and investigators at the scene of the crime. The study reveals that towards the end of the 19th century, the protocols became more formalised and interconnected, both in terms of content and structure.

Poliisihistoria, poliisitutkintapöytäkirjat, henkirikokset, mielentila,
väkivaltatutkimus

Katja Palokangas, väitöskirjatutkija, Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.
katja.k.palokangas@jyu.fi

Johdanto

Suomessa poliisin toiminta alkoi pikkuhiljaa organisoitua 1800-luvun alkupuolella, jolloin meille perustettiin ensimmäiset poliisikamarit Turkuun (1816), Helsinkiin (1826) ja Viipuriin (1836). Toiminta oli kuitenkin vielä 1800-luvulla aivan kehityksensä alkutaipaleella ja erot kaupunkien ja maaseudun välillä suuret. Maaseudulla viranomaisen saapumista rikospaikalle saatettiin odottaa useinkin päivän ajan, kaupungeissa virkavallan edustajat olivat rikospaikalla hetimiten. Kaupunkien ja maaseudun eroa kuvaa myös se, miten eri tahtiin tehdystä rikoksesta alettiin käydä oikeutta: maalla kihlakunnanoikeuden kokoontumiseen paikalliseen kievariin tai ison talon saliin saattoi kulua aikaa viikoista useisiin kuukausiin, kun taas kaupungeissa oikeudellista valtaa ylläpitänyt raati saatettiin kutsua raatihuoneelle kokoon hyvinkin rivakasti, jopa päivien sisällä tapahtuneesta. Kaupungissa poliisitutkintapöytäkirjan tehnyt viranomaisen oli tutkimusjakson alkupuolella kaupunginviskaali ja myöhemmin joku poliisin edustajista (nimismies, komisario, konstaapeli), maalla lähes yksinomaan pitäjän nimismies. Tutkintapöytäkirjojen rakenne ja sisältö vaihtelivat vielä suuresti, mutta jokaisesta rikoksesta tehtiin jonkinlainen selvitys tai selostus alioikeudelle, jonka istunnoissa nämä asiakirjat sitten luettiin.

Tässä artikkelissa tarkastelen seitsemää vuosien 1843 ja 1891 välillä tapahtunutta henkirikosta, joissa poliisi tai häneen verrattava viranomaisen oli tekemässä tutkintaa ja kirjasi siitä tietoja tutkintapöytäkirjoihin. Tutkimuksen alkupäässä kyse ei ollut vielä varsinaisen poliisiviranomaisen suorittamasta poliisitutkinnasta, sillä poliisilaitosten perustaminen ja poliisitoiminnan organisoituminen oli varsin pitkä prosessi ja maalaispoliisi maahamme saatiin vasta 1890-luvun alussa. Artikkelissa käytän termiä poliisitutkinta laueammin, mitä aikakauden poliisitoiminta ja -tutkinta ovat olleet. Käytän sitä kuvaamaan prosessia, jonka viranomaiset rikoksen tapahduttua aloittivat suorittamalla muun muassa rikospaikan katsantoa, osallisten ja silminnäkijöiden kuulusteluita sekä tapahtumien kirjaamista pöytäkirjaan ja viemistä eteenpäin oikeudelle asti. Tutkimusjakson alussa kyseessä eivät siis vielä olleet poliisit, jotka tuota tutkintaa suorittivat. Näistä aikaisista rikostutkintaa tehneistä henkilöistä kehittyi hiljalleen se instituutio, jota vuosisadan lopussa ja seuraavan alussa kutsuttiin poliiseiksi. Kutsun myös kuulusteluista kirjattuja aineistoja poliisitutkintapöytäkirjoiksi (tai vaihtoehtoisesti tutkintapöytäkirjoiksi), sillä vaikka ne eivät olleet juuri poliisien tekemiä, niillä on kuitenkin sama merkitys ja tehtävä, kuin myöhemmin sillä nimellä kutsuttavilla asiakirjoilla. Ne olivat tuolloin tulosta valmistavasta tutkinnasta, jota jakson lopussa kutsuttiin jo poliisitutkinnaksi.

On huomattava, että tutkimuksen aikana poliisikamarien toiminta kehittyi eritahtisesti eikä mitään yhtenäistä ja koko organisaatiota koskevaa uudistusta saatu ennen 1880-lukua. Tämän vuoksi tutkimuksen keskiöön nousee vanhempaa perua oleva, nimismiehen ja kaupunginviskaalin rooli ja menettely henkirikostutkinnan avainhenkilönä, tutkijana ja kuulustelijana. Taustalla vallitsee kuitenkin tietoisuus siitä, että poliisitoimi oli jo aloitettu kolmessa kaupungissa ja näissä tapahtui hiljalleen myös erikoistumista muun muassa rikostutkintatyöhön.

Tapaukset artikkelia varten on kerätty tekeillä olevan väitöskirjani aineiston 35 tapauksesta, joten niissä tekijän mielentila on noussut oleelliseksi kysymykseksi tutkintaa tehdessä tai oikeuden käsittelyissä.¹ Tämä tietysti rajaa tapauksia paitsi määrällisesti, myös muilta osin. Kaikissa aineistoni tapauksissa ei esimerkiksi ole selkeää raporttia viranomaisten tekemästä tutkinnasta. Lisäksi aineistot väitöskirjaani varten on kerätty neljänä viiden vuoden otantana (1842–1846, 1850–1854, 1868–1872, 1889–1893), joten ne rajaavat myös tämän artikkelin aineistoja. Artikkelin aikarajauksen päätöksensä toimii vuosi 1894, jolloin vuoden 1889 rikoslaki tuli voimaan. Tätä ennen voimassa oli vuoden 1734

valtakunnan laki. Tutkimuksen alkupiste sen sijaan määrittänyt väitöskirjan teeman mukaan ollen vuosi 1840, jolloin annettiin keisarillinen asetus sairasmielisten hoidosta ja perustettiin Lapinlahteen ensimmäinen keskuslaitos mieleltään sairaiden hoitoa varten. Laitos aloitti toimintansa seuraavana vuonna. Keskeisin tutkimuskysymykseni on, millaisia asiakirjoja (niin sisällöllisesti kuin ulkonaisestikin) olivat 1800-luvulla tehdyt pöytäkirjat ja millä tavalla ne muuttuivat vajaan 50 vuoden aikana. Tarkastelen myös sitä, millä tavalla viranomaisten tuottamissa asiakirjoissa kerrottiin tekijöiden mielentilan poikkeavuudesta. Virantoimituksessa olleet poliisien edustajat ja kuulusteluja suorittaneet henkilöt eivät olleet tottuneita kohtaamaan tällaisia ihmisiä, joten heille nuo tilanteet olivat haasteellisia kohtaamisia rikospaikalla.

Artikkelin lähteenä ovat hovioikeuden aineistoihin kuuluvat alustusasioiden aktit, joihin sisältyvät paitsi alioikeuden istuntopöytäkirjat, myös liitteinä olevat tutkintapöytäkirjat, erilaiset todistukset ja mahdolliset rikospaikkapiirustukset sekä lääkäreiden lausunnot. Kaikissa tapauksissa ei ole liitteenä olevaa alkuperäistä tutkintapöytäkirjaa, vaan se on sisällytetty alioikeuden ensimmäisestä istunnosta kirjatun pöytäkirjan alkuun, jolloin sitä käsiteltiin oikeussalissa. Lisäksi voi olla, etteivät kaikki asiakirjat ole edes päätyneet arkistoihin, vaan päätyneet muualle, hävinneet tai kadonneet erinäisistä syistä². Tapaukset olen valinnut 35 rikoksen joukosta niin, että ne ovat mahdollisimman heterogeenisiä niin tekijöiden, uhrien, tapahtumapaikkojen kuin syytenimikkeidenkin mukaan. Koen, että tällä tavalla aineistot, joita tutkin, antavat mahdollisimman moninaisen kuvan pöytäkirjoista, joita tuona aikana laadittiin.³ Vaikka aineisto on suhteellisen suppea, niin se edustaa kuitenkin mahdollisimman kattavasti erilaisia osatekijöitä, jotka ovat saattaneet vaikuttaa tutkintapöytäkirjaan kirjattaviin asioihin. Tapauksissa on tekijöinä sekä miehiä että naisia, uhreina lapsia, isäntiä ja työkavereita. Tapahtumat ovat sattuneet sekä kaupunkien kortteleissa että maaseudun pitäjissä ja kylissä, kotona, työmaa-asuntolassa ja kodin pihapiirissä. Syytenimikkeet vaihtelevat hullun tekemästä taposta oman lapsen tappoon. Lisäksi aineistot kattavat suhteellisen pitkän ajan. Valitsemalla erilaisia tapauksia pitkältä aikaväliltä mahdollistuu se, että asiakirjojen muutokset ja kehittyminen sekä erilaiset laatijat vaihtelevine taustoineen nousevat esiin. Aineistoja rajaa se, että ne on kerätty henkirikostapauksista sekä se, että tutkimusten kohteena olleet henkilöt kävivät läpi mielentila-arvioinnin.

Poliisien ja poliisitoiminnan sekä näiden kehityksen historiaa on aiemminkin tutkittu, mutta pelkät poliisitutkintapöytäkirjat eivät ole olleet tutkimuskohteena. Tuija Hietaniemi valottaa rikospoliisin historiaa teoksessaan *Totuuden jäljillä: suomalaisen rikospoliisin taival*⁴ (1995), joskin sen sisältö keskittyy pääosin 1900-lukuun. Tämä johtuu siitä, että Keskusrikospoliisin toiminta pääsi kunnolla alkuun vasta 1900-luvun puolella, alkujaan sisäministeriön alaisena Rikostutkimuskeskuksena vuonna 1926 ja varsinaisena Keskusrikospoliisina vasta vuonna 1955. Kirja antaa tärkeää tietoa rikospoliisin alkuaskeleista ja muun muassa kaupunginviskaalin problemaattisesta asemasta poliisitutkimuksissa. Hietaniemen käsialaa on myös kirjanen nimeltään *Poliisin historiaa* (1984)⁵, mutta myös siinä 1800-luvun toiminnan kuvailu jää vähäiseksi. Hietaniemen teoksissa kartoitetaan paljon poliisien toiminnan historiaa ja kehittymistä yleisellä tasolla ja ne toimivat oivallisena tutkimuskirjallisuutena omassa aiheessani.

Kimmo Keskinen ja Oula Silvennoisen *Helsingin poliisilaitoksen historiaa 1826–2001*⁶ (2004) kertoo nimensä mukaisesti sitä, millainen historia pian 200 vuotta täyttävällä Helsingin poliisilaitoksella on. Teoksessa esitellään laajasti laitoksen kehittymistä, osastojen erikoistumista, poliisivoimien edustajia ja toiminnan modernisoitumista. Samoilla linjoilla on Ilkka Virran kirjoittama teos *Viipurin poliisin historia 1836–1944*⁷ (2021), jossa kerrotaan Viipurin poliisikamarin taival aina sen perustamisesta jatkosodan päättymiseen ja kamarin toiminnan lakkauttamiseen. Lisäksi Timo Soikkanen on kirjoittanut *Suomalaisen*

*poliisin synty ja Turun poliisilaitos 1816–1918*⁸ teoksessaan Turkuun vuonna 1816 perustetun poliisilaitoksen laajan historian. Kaikissa kolmessa edellä kuvatussa teoksessa kuvataan 1800-luvun alun poliisikamarien, poliisien ja nimismiesten toimintaa ja työnjakoa. Ilkka Levä on puolestaan tutkinut poliisin toimintaa psykohistoriallisella tutkimusotteella, tuo väitöskirja käsittelee myöhäisempää aikaa ja keskittyy siihen, kuinka poliisin toimintaa vaikuttaa ulkoapäin tulevat, julkilausumattomat odotukset ja ajatukset.⁹

Nimismiesten historiaa on tutkinut Heikki Ylikangas. Hänen teoksensa *Wallesmänni: kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä*¹⁰ (1996) kertoo nimismiehen asemaa, tointa, vastuuta ja velvollisuuksia sekä palkkausta aina keskiajalta 1970-luvulle asti. Kirja antaa kattavan kuvan nimismiehistä eri aikakausilla ja siitä, mikä heidän tehtäviinsä ja tilanteeseensa kulloinkin vaikutti. Tutkimukseni kannalta teos on oleellinen, sillä se auttaa ymmärtämään nimismiesten roolia eri aikoina erilaisissa yhteiskunnissa. Lisäksi olen etsinyt niin sanottuja mikrohistoriallisia tapaustutkimuksia, joissa yhtä henkirikostapausta on tutkittu laajemmin, sillä näissä on monesti käytetty lähteenä tuomiokirja-aineistoja ja nostettu esiin myös nimismiehen tai kaupunginviskaalin tekemä tutkinta ja sen tuloksena kirjattu pöytäkirja. Tällaiset tutkimukset toimivat jonkinlaisina verrokkeina suhteessa omiin tapauksiini.¹¹ Myös muutamassa opinnäytteessä on sivuttu poliisitutkintapöytäkirjoja ja yleensäkin poliisien tai heidän edustajiensa suorittamaa tutkintaa henkirikospaikalla. Yksi näistä on Ville Salmelan pro gradu -tutkielma *Henkirikoksen tutkinta ja siihen osallistuneet Jyväskylässä 1862–1905*¹², jossa Salmela keskittyy Jyväskylän seudulla tapahtuneisiin rikoksiin ja niiden selvittelyyn. Tutkielmassa keskitytään siihen prosessiin, jossa rikosta selviteltiin ja tutkittiin aina rikoksen ilmitulosta oikeuden istuntoihin sekä otetaan esille myös poliisien rooli järjestyksenpitäjinä kaupungissa ja sen lähiseudulla. Työ tuo itselleni sekä vertaistutkimuksen roolin että valottaa poliisin toimintaa rikostutkintaan osallistuvana viranomaisena.

41

Aineistojen lukemiseen, analysoimiseen ja tulkitsemiseen olen käyttänyt lähilukua. Tätä prosessia kuvaa parhaiten hermeneuttinen kehä osoittamalla, kuinka tiedon määrä ja ymmärrys tulkittavasta aineistosta kasvaa ja syvenee jokaisen lukukerran myötä. Useat lukukerrat vievät siis yhä syvemmälle tutkittavan aiheen syövereihin ja alussa hyvinkin pinnalliseksi jäänyt mielikuva tapauksesta muotoutuu yhä yksityiskohtaisemmaksi tarinaksi menneisyydestä.¹³ Aineistoja lukiessa työkaluna toimii lähdekritiikki, joka kohdistuu erityisesti siihen, etteivät aineistot ole tulevaisuutta tai tutkimusta varten kirjattua tietoa, vaan tulosta prosessista, jossa tutkitaan henkirikosta, sen eri osapuolia ja tapahtumia oman aikansa kontekstissa. Aineistot eivät myöskään välttämättä tuo esille kaikkea, mitä tapaukseen liittyy, sillä emme voi tietää, kirjattiinko kaikki saatavilla oleva tieto ylös. Mielentilaa koskevaan tutkimuskysymykseen, ja sitä koskevaan aineisto-osuuteen olen puolestani soveltanut diskurssianalyttistä lukutapaa. Sen avulla ja erilaisia kirjoitustyyliä sekä sanavalintoja tarkastelemalla olen saanut pöytäkirjoista esiin niin varsinaisille pöytäkirjoille kuin kullekin laatijalle ominaiset piirteet. Diskurssianalyysin kohdistuessa kirjoitettuun tekstiin se mahdollistaa erilaisten diskurssien poimimisen aineistosta ja näiden merkitysten pohdinnan. Diskurssianalyysin avulla nostan esille erityisesti mielentilaan ja siihen liittyvät sanavalinnat, ilmaisut ja merkitykset sekä sen, miten ne kussakin samaan tarkoitukseen tehdyssä tekstissä eroavat toisistaan.¹⁴

Seuraavassa luvussa kerron lyhyesti nimismiehen ja kaupunginviskaalin tehtävistä ja vastuista tutkittavalla aikakaudella, sillä niiden tunteminen auttaa ymmärtämään näiden viranomaisten roolia ja asemaa paitsi oman aikansa yhteiskunnassa, myös osana henkirikostutkintaa ja oikeuden istuntoja. Sitä seuraavat luvut käsittelevät jokainen pääosin kahta henkirikosta, niiden valmistavaa tutkintaa ja siihen osallistuneita henkilöitä sekä tämän tutkinnan lopputuloksena syntyneitä tutkintapöytäkirjoja. Viimeisessä luvussa esittelen tutkimuksen tulokset vastaamalla esittämiini tutkimuskysymyksiin.

Nimismiehen ja kaupunginviskaalin virat ja tehtävät tutkittavalla aikakaudella

Vuonna 1809 silloinen Suomi liitettiin osaksi Venäjän keisarikuntaa. Ruotsin ajan lait jäivät kuitenkin voimaan edelleen. Uudessa emämaassa haluttiin Suomen suuriruhtinaskunnan paikallishallinnon olevan perillä alamaistensa asioista ja edesottamuksista sekä elävän valvonnan alla ja lakien edellyttämällä tavalla. Alkujaan pitäjäläisten luottamusmiehenä toimineen nimismiehen virka oli jo 1600-luvun mittaan hiljalleen vaihtunut kruunun edustajan rooliin. Uusi tilanne osana Venäjän keisarikuntaa vaikutti nimismiesten asemaan kohentavasti, sillä he perivät kruununvoutien tehtävät kruunun edustajina sekä pitäjien ja paikallisyhteisöjen valvojina¹⁵. Jo tätä ennen olivat nimismiehet toki olleet voutien käskyvallan alla ja joutuneet suorittamaan joitain heidän tehtäviään. Autonomian alun uudistusten myötä vain veronkanto jäi edelleen kruununvoutien vastuulle.

Nimismiehen virkaa ja sen tehtäviä säätelivät ohjesäännöt, joista ensimmäinen annettiin vuonna 1814. Tuo ohjesääntö oli melkein yksistään silloisen kenraalikuvernööri Fabian Steinheilin käsialaa. Ohjesäännössä koottiin yhteen jo aiemmin nimismiehille kuuluneet toimet, mutta niihin lisättiin myös uudet tehtävät. Kuten poliisivoimille, myös nimismiehille tärkeimmäksi tehtäväksi määriteltiin yleinen järjestyksenpito ja epäjärjestyksen torjuminen. Tämä tuli suorittaa muun muassa pitäjäläisiä tarkkailemalla ja kiinnittämällä huomio kaikenlaiseen vilunkiin, kokoontumisiin ja mahdollisia ongelmia aiheuttavaan toimintaan. Käräjiin ja rikoksiin liittyen nimismiesten kuului edelleen vahtia vankia, kunnes tämä kyydittäisiin vankilaan. Lisäksi nimismiehen vastuulle kuului käräjillä syyttäjänä toimiminen, kuten oli ollut aina 1500-luvulta lähtien. Uuden emämaan alaisuudessa nimismiehet siirtyivät entistä selkeämmin esivallan edustajiksi. Vanhastaan heidän roolinsa oli ollut epäselvä, sillä heidät oli valittu pitäjäläisten joukosta käräjillä, mutta palkka, virkavala ja maaherralta saatu valtakirja oli sitonut heitä puolestaan kruunun suuntaan.¹⁶

1800-luvun jälkipuoliskolla nimismiesten tehtävät pysyivät melko pitkälle samana kuin vuosisadan alussa, etenkin, jos asiaa katsoo käräjäoiminnin ja sitä koskevan syyttäjän toimien kannalta. Vuonna 1857 nimismiehille asetettiin ensimmäistä kertaa pätevyysvaatimukset. Aikaisemmin sellaisia ei ollut ollut, vaan virkaan oli valittu rehelliseksi, moitteettomaksi ja oikeudenmukaiseksi tiedetty ja tunnettu henkilö. Nyt uudeksi vaatimukseksi asetettiin joko hallinnollinen tutkinto yliopistosta, kokemus virkamiehenä käräjillä toimimisesta tai kruununvoutien palveluksessa oleminen. Ensivaiheessa ylioppilaita hakeutui tehtävään niukasti, mutta vuosisadan lopulla heidänkin määränsä hiljalleen kasvoi. Pääsääntöisesti nimismiehet olivat kuitenkin kerryttäneet kokemustaan joko käräjillä tai kruununvoutien alaisuudessa, josta karttui käytännön kokemus ja harjaannus kirjallisiin töihin. Uutta johtosääntöä saatiin odotella aina vuoteen 1898 asti. Siinä nimismies sidottiin entistä vahvemmin kiinni esivaltaansa eli kuvernööriin ja tämän kuuliaisuuden alle. Toimista tärkeimmäksi kirjattiin tuolloinkin yleisen järjestyksen ylläpito ja lainvalvonta alamaisten keskuudessa.¹⁷

Kaupunginviskaalin virka ja siihen liittyvät vastuut ja velvoitteet määräytyivät alkujaan 1600-luvun paikallishallinnon järjestämisen tuloksena ja jo heti alkujaan ne sidottiin syyttäjätöimeen. Aluksi kaupunginviskaalit työskentelivät maaherrojen alaisuudessa, vuodesta 1719 eteenpäin virka alistettiin oikeuskanslerin alaisuuteen ja heidän tehtävänsä oli toimia syyttäjänä (vanhojen) kaupunkien raastuvanoikeuksissa. Paitsi syyttäjätöimeä, tuli kaupunginviskaalin hoitaa myös ensimmäisten poliisikamarien (Turku, Helsinki ja Viipuri) valvontaa ja olla paikalla, kun rikosasioissa toimitettiin tutkintaa. Näistä tutkintaistunnoista tehdyt pöytäkirjat olivat ensimmäisiä poliisitutkintapöytäkirjoja.¹⁸

Esimerkiksi vuonna 1816 perustetulla Turun poliisilaitoksella kaupunginviskaalin rooli oli toimia poliisin ensimmäisenä asiamiehenä, mutta kuten jo edellä totesin, hänellä oli valta toimia valvojana kaupungin järjestyssääntöjä vastaan tehdyissä pienissä rikoksissa ja rikkeissä sekä lähettää tapaukset tuomioistuinten ratkaistavaksi. Timo Soikkasen mielestä tässä toimenkuvassa voidaan nähdä olevan viitteitä ja piirteitä siitä työstä, joka kaupunginviskaalien osaksi hiukan myöhemmin tuli, kun he alkoivat toimimaan kaupunkien yleisinä syyttäjinä.¹⁹ Kaiken kaikkeaan kaupunginviskaalin asemaa on pidetty hankalasti määriteltävänä, sillä hänen toimensa liittyi sekä poliisivoimiin että syyttäjänä toimimiseen. Omassa aineistossani kaupunginviskaalin rooli oli rikosasioiden tutkintaa johtavana virkamiehenä verrattavissa nimismieheen. Tämä käy hyvin esille tapauksesta, jossa kaupunginviskaali Johan Henrik Eklöf suoritti tutkinnan kirkonvartijan tapossa Porissa vuonna 1850. Samansuuntainen tulkinta asiaan on myös Ville Salmelalla, joka Jyväskylän seudun rikostutkintaan liittyvässä pro gradu -tutkielmassaan toteaa nimismiehen ja kaupunginviskaalin roolien olleen samankaltaiset.²⁰

Nimismiehen rooli pitäjällä sattunutta henkirikosta seuranneessa tutkinnassa ja sen jälkeisessä oikeudenkäynnissä oli siis toimia paitsi tapauksen syyttäjänä, myös valmistavan tutkinnan tekijänä. Kun rikos oli tapahtunut, toimitettiin asiasta tieto nimismiehelle, joka tekopaikan etäisyyden ja tilanteen mukaan lähti paikalle heti tai järjesti sinne kyydin hetimiten. Nimismiehen tehtävä paikalle saapuessa oli todeta tilanne ja kutsua piirilääkäri tekemään ruumiille kuolemansyytutkimus sekä antamaan siitä virallinen lausunto. Lisäksi nimismiehen vastuulle kuului järjestää kuulustelut, vangita mahdollinen

epäilty ja toimittaa hänet vanginkuljettajan avulla säilytykseen. Kuulusteluja toimitettaessa kirjuri kirjasi asiat ylös myöhempää oikeudenkäyntiä varten. Siellä asiakirjat luettaisiin tuomarille, lautamiehille sekä mahdolliselle paikalla olevalle kärjäväelle.²¹

Kaupunginviskaalin apuna valvomassa järjestystä kaupungeissa, joissa ei vielä ollut poliisia, toimi erilaisia miespartioita. Näiden tehtävä oli vahtia järjestystä ja pitää silmällä mahdollisia tapahtuneita rikkeitä ja rikoksia. Mikäli sellainen tapahtui, lähetettiin sana viskaalille, joka saapui paikalle viipymättä. Henkirikostapauksen tultua ilmi lähetti viskaali sanan edelleen kaupunginlääkärille, joka saapui paikan päälle toteamaan tilanteen ja saattoipa tämä jo lausua kuolinsyystä jotain, jos se ruumiista kävi selkeästi ilmi. Kaupungeissa kuulustelut, joita johti kaupunginviskaali, pidettiin yleensä heti, mikäli vuorokaudenaika antoi siihen mahdollisuuden. Joskus kuulustelut pidettiin jopa myöhään illalla, jotta silminnäkijöiden havainnot saataisiin mahdollisimman pian talteen ja tekijä telkien taakse. Mikäli asiayhteydessä ilmaantui selkeä epäilty, toimitti kaupunginviskaali hänet vankilaan odottamaan lisäkuulusteluja ja oikeudenkäyntiä. Kuulusteluista kirjattiin todistajien, silminnäkijöiden ja mahdollisen epäillyn lausunnot ylös. Edelleen tämä asiakirja luettiin tiedoksi suoritetuista kuulusteluista ensimmäisessä

Kuva 1. Albert Edelfelt, piirros. Nimismies ja apulainen. 1871. Museoviraston kokoelmat.

oikeuden istunnossa rikoksen osapuolille/heidän edustajilleen, raatimiehille ja tuomiovallalle. Ennen raastuvanoikeuden kokoontumista viskaalin tuli kuitenkin muun muassa hankkia kantajalle ja vastaajalle tarvittavat todistukset, laatia syytteen sisältö sekä saada tapauksen osapuolet ja todistajat kootuksi raatihuoneelle istuntoa varten.²²

Torpparinpojan tappo Porissa ja oman lapsen murha Ylivieskassa 1840-luvulla

Vuoden 1843 maaliskuisessa Harjunpään kylässä Porin kaupungin lähistöllä syyllistyi heikkomielinen²³ renkimies henkirikokseen, kun hän löi talonpoikaa rautakangella päähän useita kertoja. Talon isäntä ja emäntä olivat päiväsaajan Porin kaupungissa asioillaan, kun talossa oli tullut kahnaus kahden heikkomielisen välillä. Rikosnimikkeeksi kirjattiin *dråp af afvita person*, ”hullun tekemä tappo”. Asiaa alkoi tutkia nimismies Johan Jakob Öhrbom, jonka tekemä selvitys tapauksesta löytyy kirjattuna alioikeuden pöytäkirjaan. Liki kolmisivuinen raportti antaa hyvin selkeän kuvan tapahtumista ja kiinnostavaa on se, että Öhrbom on käyttänyt paljon kuvaavia sanoja selvitystä tehdessään. Kertoessaan tuosta varsin brutaalista teosta hän käyttää termiä *ett fasansfullt uppträde*, joka tarkoittaa hirvittävää tai kauhistuttavaa tapahtumaa. Heti selvityksensä alussa nimismies kertoo tapauksen sattuneen *mellan 2 sinnessvaga person*, ”kahden heikkomielisen välillä”. Öhrbomin tavaksi muodostuu viitata usein sekä uhriin että tekijään heikkomielisinä, vaikka heillä oli myös sosiaaliset statukset; renki ja talonpoika. Tämä alleviivaa teon luonnetta ja sitä, ettei sen tekijä toiminut järjissään, vaan hänen mielentilansa oli normaalia poikkeava. Tieto tekijän heikkomielisyydestä oli viranomaisilla ennestään, sillä tämä oli jo aikaisemmin ollut kyseisen vaivan takia hoidossa. Öhrbom kuvaa myös tekijän ulkoisia ominaisuuksia kertomalla tämän olleen tavanomaista suurempikokoinen ja omanneen keskivertoa suuremmat voimat, mikä asetti tekoa todistaneen talon palvelusväen altavastajan asemaan. Poliisitutkintapöytäkirjan päätteeksi nimismies toteaa, että tekijän saattamisesta ”hourukuurin alaiseksi sairaalaan hoitoa saamaan” on ollut kuvernöörin kanssa puhetta.²⁴

Seuraavana kesänä surmasi talollisenvaimo kaksivuotiaan poikansa Kalajoen pitäjässä. Tekijä oli jo pidemmän aikaa ollut paikallisen herännäispapin saarnojen pauloissa, lukenut uskonnollista kirjallisuutta ja harjoittanut uskonnollisia oppeja tavallista innokkaammin, mitkä seikat olivat myös lähipiirin ja kyläläisten tiedossa. Saarnat ja kirjallisuus olivat saaneet tämän uskomaan, että hänen pitäisi pelastaa poikansa syntiin joutumiselta ja eräänä sunnuntaina kirkonmenojen jälkeen hän yrittikin repiä paholaisen pois pojastaan kiskomalla tämän kielen irti. Poika menehtyi pian teon jälkeen kotinsa lattialle. Tapausta alkoi tutkimaan pitäjän nimismies Nils Sandman, jonka ura oli alkanut Salossa kirjurina vuonna 1805. Hän oli edennyt viiden seuraavan vuoden aikana verokirjuriksi ja siitä edelleen varakihlakunnan kirjuriksi. Vuonna 1813 Sandman määrättiin Kalajoen pitäjän nimismiehen virkaan, jota hän menestyksekkäästi hoiti. Vuonna 1819 hänelle annettiin toimitusvoudin arvonimi. Sandman tuli omana aikanaan tunnetuksi herännäiskäräjien alkuunpanijana ja kovien asiakirjamaksujen perijänä sekä kyseenalaisten keinojen käyttämisestä pitäjäläisten asioita hoitaessaan.²⁵

Sandman kirjasi tapahtuneesta rikoksesta muistion. Jo muistion alussa käy selväksi, että talollisenvaimon *religiös svärmeri*, ”uskonnollinen hulluus”, oli nimismiehen tiedossa ja tiedossa oli myös se, että herännäispappi Jonas Lagus oli toiminnallaan saanut useat ruumiin ja sielun voimiltaan heikommat seurakuntalaiset mielenvikaan, jota tilaa Sandman kuvaa termillä *sinnnesförvirring*, ”mielenhäiriö”. Tekijän kirjoitti nimismies puolestaan olevan yksi näistä herännäisten saarnojen vuoksi

mielenvikaan joutuneista seurakuntalaisista. Pelastaakseen lapsensa kadotukselta, teki äiti tuon hirveän teon.²⁶

Vahvana herännäisliikkeen edustajana tunnetuksi tulleen Jonas Laguksen toiminta alkoi Kalajoen seudulta, minne hänet oli valittu Ylivieskan kappalaiseksi 1828. Kalajokilaakson herännäisyys sai näin uutta tuulta alleen ja pian seudulla vallitsi vahva talonpoikaishenkinen herännäisyys, johon kuuluivat voimakkaat saarnat, kirjallisuuden lukeminen ja oppien innokas jakaminen. Tähän oli nimismiehen mukaan puututtava. Ja siihen puututtiinkin, sillä Kalajoen käräjillä tuomittiin papistoa turhien hartaustilaisuuksien järjestämisestä. Tuomittujen joukossa oli myös Lagus, joka määrättiin kuuden kuukauden virkaeroon kappalaisen virastaan.²⁷ Näiden käräjien seurauksena nimismies Nils Sandman sai tuntea nahoissaan pitäjäläisten vihan, sillä he pitivät hänen ilmiantoaan turhista hartaustilaisuuksista väärinä ja epäivät tältä apunsa, mikäli sellaiseen tarvetta ilmeni. Asiasta tehtiin myös kansanhuumoria ja pilkkalauluja, joissa Sandmania paneteltiin seurakuntalaisten ja pitäjäläisten toimesta.²⁸

Edellä olevissa tapauksissa ei vielä voi puhua varsinaisista poliisitutkintapöytäkirjoista selkeine rakenteineen ja kirjauksineen, vaan kyse oli enemmän lyhyehköistä muistioista, kirjelmistä, selostuksista tai selvityksistä siitä, mitä tapahtui, keitä tekijä ja uhri olivat, mikä teon mahdollisesti aiheutti ja mitä asiassa oli jo protokollan mukaisesti tehty (mm. ruumiinavauksen suorittaminen, kuolinsyylausunnon pyytäminen avauksen suorittaneelta lääkäriltä tai tekijän toimittaminen vankilaan). Pöytäkirja oli kuitenkin säännösten mukaan tehtävä ja toimitettava määräajassa alioikeuteen. Lisäksi nimismiehen tekemää selostusta tapauksesta ei vielä tuolloin välttämättä löytynyt alioikeuden aineistojen joukossa, vaan se oli lähinnä lyhyehkö alustus/asian esittely alioikeudelle, jonka syyttäjä esitti käsittelyn alussa. Tätä lyhyen kaavan mukaan tekemistä tukee myös Hietaniemen havainto siitä, että poliisien rooli esitutkinnassa 1800-luvun alkupuoliskolla oli varsin niukka ja kapea, osittain miespulan takia, osittain poliisivoimien järjestäytymättömyyden vuoksi. Oli siis selvää, että poliiseille tuli löytää oma paikkansa esitutkinnannassa ja luotava sen toimittamiselle perusteet ja puitteet.²⁹

Maaseudulla syyttäjänä toimi siis juttua tutkinut nimismies. Kaupungeissa puolestaan tapauksen syyttäjänä toimi kaupunginviskaali, ja tutkintaa hoiti samainen viskaali, myöhemmin myös poliisit. Muutoinkin oli poliisin tehtävät määritelty kovin laveasti toimintansa alkuvuosina, sillä heidän tärkeimmäksi tehtäväksensä määriteltiin yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen.³⁰ Toki on niin, että tämä tehtävä kuului sille harvalukuiselle poliisikunnalle, joita vuosisadan alussa oli kolmessa kaupungissa: Turussa, Helsingissä ja Viipurissa. Poliisien päivät kuuluivatkin pääosin perinteisten, osittain väkijuomien runsaasta käytöstä johtuvien järjestyshäiriöiden ratkomiseen. Lisäksi poliisit olivat velvoitettuja ilmoittamaan kaikista havaitsemistaan rikkeistä ja rikkomuksista kaupunkien poliisikamareille, ja saattaa rikkojat vastuuseen teoistaan. Luonnollisesti tähän kuului myös rikollisten kiinniottaminen ja vankilaan toimittaminen.³¹

On kuitenkin huomattava, ettei poliisilaitosten synty noussut ainoastaan paikallishallinnon tarpeista, vaan niihin vaikutti myös uuden emämaan, Venäjän tsaarinvallan ja sen keisarillisen hallituksen halu kontrolloida kaupunkien elämää ja erityisesti siellä mahdollisesti viriäviä vallankumouksellisia liikkeitä, liittoja ja kokoontumisia. Tätä tehtävää suoritettiin muun muassa matkustajien rekisteröimisellä ja heidän liikkeidensä tarkkailulla.³² Maaseudullakin nimismiesten apumiesten ja varsinaisten poliisivoimien tarve kasvoi koko ajan, mutta vasta vuonna 1884 asetettiin komitea miettimään maalaispoliisin perustamista. Erilaiset teollistumisen ja väen kokoontumisten myötä esiin nousseet ja kasvaneet ongelmat nostivat poliisivoimien tarpeen niin suureksi ongelmaksi, että asiaa vihdoinkin alettiin viemään eteenpäin. Vuonna 1889 keisarin käskystä asetettiin senaatti valmistelemaan

reformia ja vuonna 1891 keisari vahvisti uudistuksen. Tämän myötä valtion vastuulle tuli palkata poliiseja nimismiespiireihin avuksi ja nimismiehen tehtävä järjestyksenvalvojana siirtyi poliiseille.³³

46

Kuva 2. Carl Otto Meurman, karikatyyri. Käräjät. Vasemmassa reunassa nimismieshäimo nimeltään Sohlman. Historialliset kokoelmat, Suomen Kansallismuseo.

Kirkonvartijan tappo Porissa 1850

Kun aiemmin merimiehen ammattiaan harjoittanut heikkomielinen mies tappoi kirkonvartijana toimineen isäntänsä marraskuussa 1850, käsiteltiin tapaus Porin kämnerinoikeudessa. Asiassa toimi syyttäjänä kaupunginviskaali Johan Henrik Eklöf, jonka tutkittavaksi tapaus oli tullut. Eklöf oli käynyt triviaalikoulua, mutta jättänyt sen kesken vuonna 1807. Tämän jälkeen hän toimi meritullivahtimestarina, josta eteni varakaupunginviskaaliksi ja lopulta kaupunginviskaaliksi³⁴. Eklöfin tapauksessa voi siis todeta, että työ opetti ja toimi hänenkin kohdallaan polkuna etenevälle uralle. Eklöfin aikana ei kaupunginviskaaleille ollut määritelty selkeitä pätevyysvaatimuksia, joten heidän taustansa ja urapolkunsaa saattoivat olla hyvinkin vaihtelevia. Kaarlo Ignatius huomauttaa vuonna 1900 valmistuneessa väitöstutkimuksessaan, että sen hetkisistä 39 kaupunginviskaalista vain yhdeksällä oli tuomarinkoulutus toimiessaan kyseisessä virassa. Ignatius toteaa myös, että yleisesti viskaalien virkoihin oli vaatimuksena todistus lainopillisten tietojen hallitsemisesta, mutta ettei tätä vaatimusta sovellettu kaupunginviskaaleja koskemaan.³⁵

Kaupunginviskaali Eklöfin kirjallinen selvitys tehdystä tutkinnasta oli lyhyt: siinä todettiin teon osapuolet, tapon tekotapa, kuoleman ajankohta ja se, että ruumiinavaus oli jo suoritettu sekä tekijä passitettu kaupunginvankilaan. Yleisesti oli tiedossa se, että merimies oli ollut hullujen huoneella kuukauden ajan vuoden 1846 keväällä, mutta hänet oli sieltä kotiutettu parantumattomana ja sijoitettu kirkonvartijan katsannon alle asumaan. Tekijän mielentilaan ei Eklöf henkilökohtaisesti

[ARTIKKELI • Katja Palokangas Valmistavasta tutkinnasta poliisitutkintapöytäkirjoihin - 1800-luvun viranomaispöytäkirjat tarkastelussa](#)

ottanut selvityksessään kantaa.³⁶ Tässä tapauksessa kämnerinoikeus toimitti jutun esitutinnan, kuten se tuona aikana saattoi tehdä vakavampien rikosten kohdalla.³⁷ Kämnerinoikeus ei kuitenkaan voinut antaa päätöstä asiassa, sillä se ei kuulunut niiden toimintavaltaan, vaan asia annettiin Porin raastuvanoikeuden ratkaistavaksi. Se antoi tapauksesta päätöksen, jonka mukaan tekijää ei voinut tuomita teostaan vastuuseen, sillä hän ei ollut tekoa tehdessään täysissä järjissään, vaan *sinnesrubbad* eli ”mielenvikainen”.

Tapauksessa toimi sekä syyttäjänä että tutkijana kaupunginviskaali, joskin hänen ensisijainen tehtävänsä oli toimia syyttäjänä kaupunkien raastuvanoikeuksissa. Vaikka maaseudulla sekä tapausten tutkinta että syyttäjänä toimiminen olivat nimismiehen vastuulla, oli kaupungissa ollut voimassa jako, jonka mukaan kaupunginviskaali toimi tuomiovallan edustajana ja sen myötä syyttäjänä raastuvanistunnoissa, ja poliisivoimien vastuulle katsottiin kuuluvan alustavien kuulusteluiden teko sekä rikollisten toimittaminen oikeuden istuntoihin että vankilaan.³⁸ Toisaalta on niin, ettei tehtävänjako vielä 1800-luvulla ollut ollenkaan selvä kaikkien poliisi- tai tuomiovaltaa edustavien, rikosten tutkintaan osallistuvien viranomaisten kesken. Asian on todennut myös Markku Fredman *Esitutinnan ja pakkokeinojen sääntelyjen historiasta* kertovassa artikkelissaan. Hänen mukaansa kaupunginviskaalit saattoivat hyvinkin hoitaa myös tapausten esitutkintaa eikä poliisin ja kaupunginviskaalin työnjako ollut muutoinkaan itsestään selvä. Erityisesti tapauksissa, jotka eivät sujuneet aivan oppikirjan mukaan, haettiin syytä puutteellisesti hoidettuun tutkintaan mielellään vastapuolelta.³⁹ Käytännössäkin vaihtelua esiintyi, kuten edellä olevasta kirkonvartijan henkirikostapauksesta ja sen käsittelystä käy ilmi. Lisäksi on todettava, että tutkittavan aikakauden alun aineistot ovat puutteellisempia ja monin tavoin järjestelemättömämpiä kuin uudemmat, joten niistä ei myöskään käy kaikki asiat selville.

Vaivaismiehen tappo Nurmijärvellä ja isäpuolen tappo Lappajärvellä 1871

47

Nurmijärven pitäjässä vuoden 1871 tammikuussa tapahtuneen tapon seurauksena suoritti paikallinen nimismies Otto Lindqvist poliisitutinnan. Tapauksesta kirjattu pöytäkirja löytyy aineistosta alkuperäisenä, Lindqvistin itsensä kirjoittamana versiona liitteistä ja alioikeuden pöytäkirjaan kirjurin jäljentämänä. Nimismiehen tekemä tutkintapöytäkirja noudattaa aineistossani aikaisempaa selkeämpää rakennetta. Se erottuu alioikeuden aineistoista helposti ja on näin ollen helppo tulkita. Sen alkuun on kirjattu ”Kronolänsmannen i Nurmijärvi distrikt”. Pöytäkirja on osoitettu Uudenmaan läänin kuvernöörille. Asiakirjat tulikin osoittaa läänin maaherralle, sillä hänen kansiansa kautta kulkivat käskyt ja komennot viedä asioita eteenpäin. Kerronta tapahtumista alkaa pöytäkirjassa saman tien, kun hallinnolliset kirjaukset on tehty. Alkuun todetaan tapahtuman paikka ja aika, osapuolet ja teon luonne. Lisäksi kerrotaan tutkinnassa avustaneen siltavoudin ja talollisten nimet. Seuraavaksi pöytäkirjaan on kirjattu todistajina olleiden henkilöiden lausunnot tapahtuneesta rikoksesta. Heidän kertomustensa mukaan heikkomieliäinen talollisenpoika oli käynyt ruotuvaivaiseksi tiedetyn miehen kimppuun puisen hiilihangon kanssa aiheuttaen uhrille kuolettavat vammat päähän. Vaikka pöytäkirja on tapauksen päätteistä yksityiskohtainen, mistään ei käy ilmi esimerkiksi se, oliko nimismies kuulustellut lausuntoaan antavia todistajia tai esittänyt näille kysymyksiä vai olivatko he kertoneet tapahtumista vapaasti.⁴⁰

Nimismies Lindqvist oli jo tutkinnan alussa ollut tietoinen tekijän mielenlaadusta, sillä ensimmäisen kerran tekijän mainitessaan hän kertoi tämän olleen *sinnessvage* eli ”heikkomieliäinen”. Lisäksi nimismies totesi, että kahden tapauksesta kertoneen naisen, talon emännän ja piian, lausunnot olivat yhtenevät. Niistä kävi ilmi myös pelko, jota todistajat tunsivat teon hetkellä eivätkä oman

henkensä uhalla uskaltaneet mennä väliin. Protokollan mukaisesti nimismies kertoi lähettäneensä tekijän Helsingin vankilaan odottamaan jatkotoimenpiteitä ja asian käsittelyä oikeudessa.⁴¹

Samoihin aikoihin sattui pohjoisemmassa, Lappajärven pitäjässä, niin ikään henkirikos, jossa heikkomielinen talollisenpoika tappoi talollismies-isäpuolensa lyömällä tätä halolla päähän. Teon ja isäpuolen kuoleman välillä aikaa kului liki kaksi viikkoa, mutta 19. helmikuuta isäpuoli kuoli teossa saamiinsa vammoihin. Tutkinnan asiasta teki nimismies Karl Lagerlöf. Hänen tekemänsä selvitys tapahtumista on melko lyhyt ja sisältää byrokratian kannalta oleelliset tiedot, kuten sen, kuka oli tehnyt ja mitä, mitkä olivat osapuolten sosiaaliset statukset, milloin teko tapahtui, oliko lääkäri jo tehnyt ruumiinavauksen uhrille ja kuka oli asianomistajana jutussa. Lisäksi mukana oli todistajana toimineen lesken kertomus tapahtumailta. Mielenkiintoista tapauksessa on se, että tekijä oli passitettu noin kuukausi tekonsa jälkeen lääninlasarettiin saamaan hoitoa *sinnerubbnig* eli ”mielenvikaisuuteensa” ja siellä hän oli viettänyt aikaa kaksi kuukautta palaten kotiin toukokuussa, jonka jälkeen asiassa nostettiin häntä vastaan syyte. Lagerlöfin tapa kertoa tekijän mielenvikaisuudesta on hyvin muodollinen, eikä hän keskity siihen muuta kuin toteamalla tosiasiat.⁴² Toisin oli esimerkiksi artikkelini ensimmäisen tapauksen kohdalla, jossa nimismiehen selvitykseen kirjatut kielelliset ilmaisut välittivät hyvinkin kauhistelevaa asennetta.

Heikki Ylikangas toteaa *Wallesmänni* -teoksessaan, että nimismiehillä yleisesti oli suhteellisen vähän apumiehiä yleisen järjestyksen ja lain noudattamisen tehtävää hoitaessaan. Lääneistä Vaasa teki tässä kuitenkin poikkeuksen: siellä oli puukkojunkkareiden eli häjyjen 1700-luvun lopulta alkaneen mellastuksen vuoksi varauduttu tavallista suuremmalla miehityksellä. Vaasan läänin pitäjissä nimismiehellä oli kaikkiaan viisi apumiestä, muualla tällaista apumiesmäärää ei ollut.⁴³ Koska läänin henkirikosluvut oli maan johtavia vuosien 1790–1885 välisenä aikana, kohtasivat nimismiehet Etelä-Pohjanmaan alueella selvästi enemmän väkivaltarikollisia, tappajia ja murhaajia kuin muualla suuriruhtinaskunnassa.⁴⁴ Lagerlöfin tekemä selvitys ei anna viitteitä siitä, oliko hänellä kokemusta henkirikosten käsittelemisessä. Heikkomielisen talollisenpojan suorittama tappo ei ainakaan saanut häntä kauhistelemaan tekoa tai sen raakuutta ja asiakirjan kielikin on hyvin muodollinen, jonka voisi tulkita viittaavan siihen, etteivät veriteot nimismiestä hätkäyttäneet.

1870-luvun alun poliisitutkintapöytäkirjat eivät rakenteeltaan ole vielä yhtenäisiä, ne poikkeavat toisistaan myös sisällöllisesti, vaikka rikokset olivat samantyyppiset. Nimismies Lindqvistin tekemä pöytäkirja on rakenteellisesti ja ulkonäöllisesti selvästi aiemmista poikkeava ja hakee jo sitä linjaa, mitä esimerkiksi kahden seuraavan tapauksen molemmat pöytäkirjat noudattavat ollessaan järjestelmällisempiä ja virallisempia. Lagerlöfin tekemä selvitys puolestaan on samantyyppinen kuin aiempien vuosikymmenten selostukset, joskin kieleltään se on jo muodollinen. Maantieteellisesti katsottuna voi tulkita niin, että eteläisemmässä ja taajaan asutussa osassa maata uudistukset ja ajatukset viranomaisasiakirjojen yhtenäistämistä nousivat hiukan aiemmin esille kuin pohjoisemmassa, jossa asutus oli monin paikoin maaseutumaista ja viranomaisiakin harvemmassa, kuin etelän seudulla.

Oman lapsen murha Sipoossa 1889 ja työmiehen tappo Helsingissä 1891

Nimismies Henrik Johan Malmsten joutui keväällä 1889 suorittamaan poliisitutkintaa Sipoossa sijaitsevaan Martin kylään, jossa itsellisvaimo tappoi kolmen viikon ikäisen poikavauvan leikkaamalla tältä kurkun auki linkkuveitsellä. Itsellisvaimo oli yrittänyt tappaa myös vanhemmat lapsensa, mutta nämä ennättivät juosta naapuriin kertomaan äitinsä teosta. Tapahtumaa tutkimaan saapuivat seuraavana [ARTIKKELI • Katja Palokangas Valmistavasta tutkinnasta poliisitutkintapöytäkirjoihin - 1800-luvun viranomaispöytäkirjat tarkastelussa](#)

päivänä nimismies Malmsten apunaan siltavouti sekä rusthollari, joka oli tuonut nimismiehelle sanan tapahtuneesta rikoksesta.

Malmstenin tekemä poliisitutkintapöytäkirja on selkeä, rakenteeltaan johdonmukainen, varsin yksityiskohtainen ja pitkä selvitys rikoksesta todistajalausuntoineen. Vakinaistuva linja vuosisadan loppua kohden näyttää olleen se, että pöytäkirjan aluksi kerrotaan ketä syytettyä ja mitä rikosnimikettä pöytäkirja koskee sekä milloin se on laadittu. Tämän jälkeen tapahtumiin mennään varsin suoraan. Tällä kertaa kerrotaan, kuka sanan tapahtuneesta toi nimismiehelle ensimmäisenä ja keiden kanssa nimismies asiaa lähti tutkimaan. Nimismiehellä oli näet valtuudet pyytää joko siltavoutia tai paikallisia pitäjäläisiä auttamaan tutkimusten tekemisessä, mikäli apumiehille oli tarvetta⁴⁵.

Tapahtumapaikalle eli perheen kotiin saavuttuaan nimismies oli pitänyt poliisikuulustelun. Läsna olleiksi kirjattiin tekijä, tämän puoliso, tilaa ja taloa hoitamassa ollut naapurin itsellisleski sekä toisen naapuritorpan itsellismies ja tämän poika. Kaikilta otettiin lausunnot heti tuoreeltaan, niistä paljastuu teon raakuus ja äidin kylmä asenne tekoaan kohtaan⁴⁶. Vaikka tekijä myöhemmin, tutkintavankeudessa esiin nousseiden oireiden perusteella diagnosoitiin mieleltään sairaaksi, ei nimismies Malmsten kiinnittänyt siihen suuremmin huomiota. Hän jopa kirjoitti pöytäkirjansa päätteeksi, että tekijä on passitettu vankilaan odottamaan jatkotoimenpiteitä eikä tässä vaiheessa siis ota millään tavalla kantaa tekijän mielentilaan. Sen sijaan useammat tapauksesta kertoneet henkilöt kiinnittivät huomionsa siihen, ettei äiti näyttänyt tuntevan minkäänlaista katumusta teostaan. Tämän ei kuitenkaan kuulustelutilanteessa katsottu viittaavaan sairauden suuntaan, vaan kertovan ainoastaan siitä, että äiti oli tunteeton ja kylmä lapsiaan kohtaan⁴⁷. Tilannetta pahensi se, että tekijän puoliso, itsellismies, kertoi poliisikuulusteluissa vaimonsa miettineen nuorimman lapsen surmaamista aina tämän syntymästä lähtien. Saman asian myönsi tekijä itsekkin, kertoen syyksi sen, ettei pystyisi antamaan lapsilleen sellaista hoitoa, jota he tarvitsisivat. Hän siis koki vain tehneensä hyvän teon, kun lapset sen myötä pääsisivät nopeammin pois täältä kärsimästä.⁴⁸

Nimismiehen tekemästä tutkintapöytäkirjasta ei siis nouse esiin selkeitä ajatuksia siitä, että tekijä olisi ollut mieleltään sairas tappaessaan pienen lapsensa tai että kuulustelutilanteessa tai teossa olisi noussut esiin seikkoja, jotka olisivat siitä kielineet. Muutoinkaan ei pöytäkirja sisällä samalla tavalla tunteista, kauhistelusta tai asenteista kieliviä ilmauksia, kuten aiemmissa pöytäkirjoissa vielä saattoi olla. Voi siis ajatella, että vuosisadan loppua kohti poliisiraportit yhtenäistyivät, selkiytyivät ja muodollistuivat niin rakenteeltaan kuin kieliasultaankin. Tähän on kiinnittänyt huomiota myös Toivo Nygård tutkiessaan vuonna 1888 Alajärvellä sattunutta romanien ja taloväen välistä henkirikosta. Hän toteaa pitäjän nimismiehen Frithiof Laguksen kirjoittaneen teosta virallisesti ja hätkähtämättömällä, virkamiesmäisellä asenteella, vaikka teko itsessään oli ollut raaka ja järkyttänyt pitäjän asukkaita kaikella järjettömyydellään. Lisäksi asiakirja oli sisältänyt hyvin pitkälle samat asiat, kuin omassa aineistossanikin; teon osapuolet, tapon tekotapa ja tekoväline, tekijöiden kohtelu ja olinpaikat sekä pyynnöt laittaa asia eteenpäin oikeuden käsittelyyn ja toimittaa uhrille oikeuslääketieteellinen ruumiinavaus.⁴⁹ Tätä linjaa jatkaa myös seuraavasta tapauksesta tehty pöytäkirja, joka noudattaa hyvin pitkälle samaa kaavaa, kuin edellä kerrotuista tapauksista tehdyt poliisitutkintapöytäkirjat.

Helsingin työlaitokseen sijoitettu kivityömies alkoi vuoden 1891 aikana saada aggressiivisia kohtauksia ja hyökkäillä niiden aikana muiden työntekijöiden päälle. Tilanne paheni kesäkuun alussa niin, että hän yhden hyökkäyksen aikana vahingoitti useaa työsiirtolan asukasta sekä aiheutti yhdelle työmiehelle kuolettavat vammat. Uhri menehtyi tekoa seuranneena päivänä Kirurgisessa sairaalassa. Kaikki miehet asuivat työlaitoksen asuntolassa ja työskentelevät erilaisissa toimissa alueen lähistöllä. Kivityömies oli joutunut työlaitokseen, sillä hän oli aiemmin viettänyt epäsäännöllistä elämää, saanut

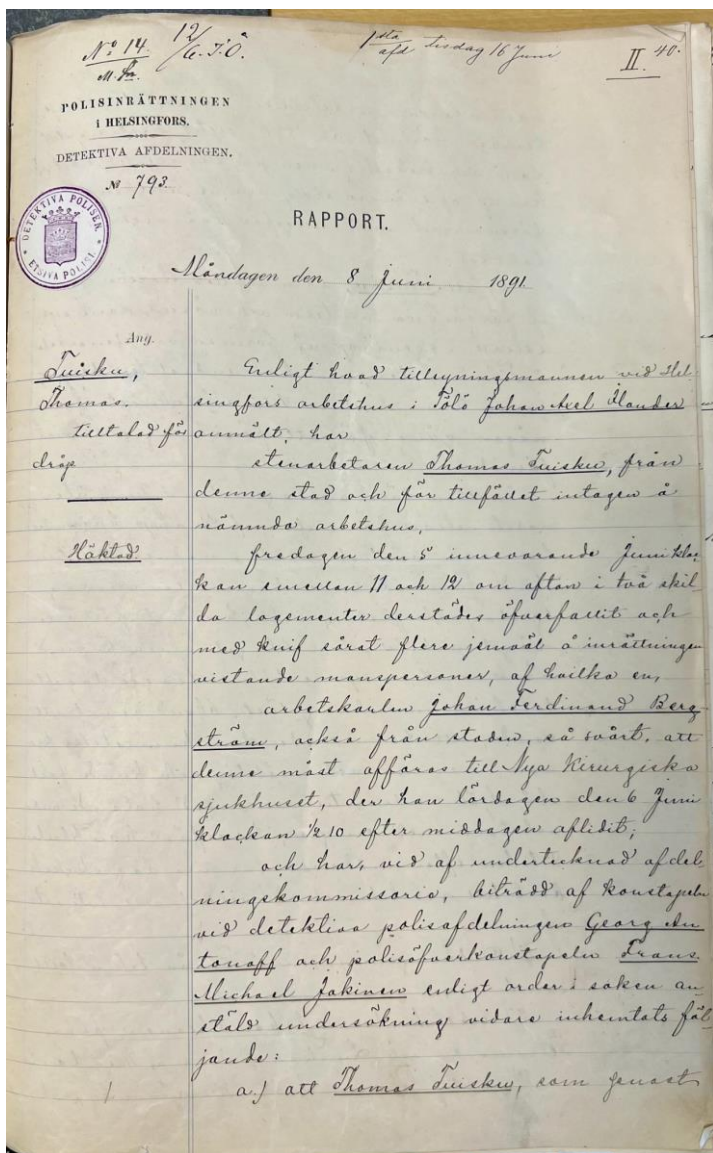
tuomion juopumuksesta sekä ajautunut varattomaksi. Viime ajat hän oli toiminut esimiesasemassa Seurasaaressa kivityömaalla ja pääsääntöisesti mies tiedettiin rauhalliseksi ja hyvin käyttäytyväksi. Poliisitutkintaa tekemään määrättiin komisario David Airaksinen, joka sai avukseen kaksi poliisimiestä: poliisikonstaapeli George Antonoffin sekä poliisiylikonstaapeli Frans Mikael Jokisen.⁵⁰ Kaikki tutkijat tulivat Helsingin poliisilaitoksen Etsivän poliisin osastolta. Tämä henkirikostapaus on oman aineistoni ensimmäinen, jossa tutkinnan teki poliisikomisario apunaan poliisikonstaapelit; heidän kontolleen tuli siis kuulusteluiden tekeminen ja pöytäkirjan kirjoittaminen. Rikoksen tapahtumien aikaan oli Helsingin poliisilaitoksen Etsivän poliisin osastolla töissä kahdeksan henkilöä: komisario, ylikonstaapeli ja kuusi konstaapelia. Vastaavasti Järjestyspoliisin osastolla työskenteli kaksi komisariota, kymmenen ylikonstaapelia, 42 vanhempaa konstaapelia ja 44 nuorempaa konstaapelia. Tämä kertoo siitä, mihin resursseja tuli käyttää: poliisivoiminen ja nimismiehen ensisijaiseksi tehtäväksi oli määritelty yleisen järjestyksen valvominen. Etsivän poliisin osastolla puolestaan ratkottiin törkeimpiä rikoksia.⁵¹

Airaksisen tekemä tutkintapöytäkirja on siisti, rakenteellisesti hyvin järjestelmällinen ja tehty Helsingin poliisilaitoksen omalle paperille, josta löytyy osaston leimat ja tunnukset. Se on myös tähänastisista pisin käsittäen kuuden sivun mittaisen selvityksen rikoksesta. Asian oli poliisilaitokselle ilmoittanut työnjohtaja. Tutkintapöytäkirjaan on aakkosilla (a-d) kirjattu tekoa edeltäviä asioita ja seikkoja, tapahtumien kulku sekä eteneminen. Tapausta todistaneet henkilöt on puolestaan numeroitu (1–12). Lisäksi roomalaisin numeroin (I–VII) on eritelty henkilöt, joita tekijä hyökkäyksensä aikana vahingoitti. Tällä tavoin kaikki kolme asiaa on eritelty pöytäkirjassa niin, että ne ovat helposti löydettävissä, mutta eivät häiritse itse pöytäkirjan kronologista ja loogista kertomusta tapahtumista.

Komisario tai konstaapelit eivät tutkintapöytäkirjassa ottaneet suoranaisesti kantaa tekijän mielentilaan. Sen sijaan huomiota kiinnitettiin niihin kohtauksiin, joiden aikana kivityömies vaikutti vajonneen tiedottomaan olotilaan, olleen poissaoleva ja lopulta myös aggressiivinen muita ihmisiä kohtaan. Näitä kohtauksia kuvattiin vakaviksi ja toistuviksi ja niihin liittyi kovaa pääkipua, joka lamautti syytetyn niin, ettei tämä pystynyt työskentelemään kohtausten jälkeen. Viimeksi sattuneen kohtausten jälkeen hän oli myös puhunut sekavia, kertonut muun muassa olevansa rikas ja omaavansa taivaallisen kruunun sekä voivansa tappaa milloin vain kenet tahansa. Tekijä oli tehostanut sanomaansa kirveellä uhkailemalla. Tekoa ennen ja sen aikana syytetty oli siis vaikuttanut sekavalta ja kertonut olleensa turkkilaisessa sodassa sotimassa, mutta poliisikuulustelussa hän oli taas ollut normaali ja rauhallinen. Sotareissujen todenperäisyydestä ei ollut varmaa tietoa, mutta se tiedettiin, että tekijän elämä ennen työlaitokseen joutumista oli ollut hyvin epäsäännöllistä ja juopotteluun taipuvaista. Komisario Airaksinen kiinnitti huomiota siihen, että kuulusteltava pyrki antamaan esitettyihin kysymyksiin sellaisia vastauksia, jotka olisivat samassa linjassa aikaimmin kerrottujen tietojen kanssa, kuten muun muassa Jumalan käskeneen häntä aloittamaan sodan ja toisaalta taas kuulusteltava ei vaikuttanut muistavansa illan tapahtumista yhtään mitään.

Poliisitutkintapöytäkirjan loppuun kirjattiin myös muut henkilöt, jotka työlaitoksen pihapiirissä asuivat ja mukaan on liitetty kuva sänkyjärjestyksestä asuntolan huoneissa neljä ja viisi. Siitä selviää, missä sängyssä kukakin työntekijöistä nukkui ja millä tavoin hyökkäys eteni huoneesta toiseen. Lopun kirjauksista käy ilmi se, että tutkinta suoritettiin Etsivän poliisin konttorilla Helsingin poliisilaitoksella. Sen sijaan komisarion ja konstaapeleiden työnjakoa pöytäkirja tai sen rakenne ei selvitä. Selvää on kuitenkin se, että komisario on johtanut kuulusteluja konstaapelien ollessa avustajien roolissa.

Kuva 3. Poliisiraportin ensimmäinen sivu. Kuva vuoden 1891 poliisitutkintapöytäkirjasta kivityömiehen tapauksesta. Vasemmassa yläkulmassa näkyy poliisilaitokset osaston painetut tekstit ja tunnukset.

lukukerralla ei voi tavoittaa. Myös aineiston ruotsinkielisyys asettaa haasteita lukijalle, sillä monet oleelliset termit ja sanat ovat ruotsinkielisiä, eikä niille välttämättä löydy suoraa tai virallista käännöstä nykykielellä. Tämä pätee erityisesti oletetun epäillyn mielentilaa käsiteltäessä. Toisaalta tässä puolee työn moninaisuus ja värikkään kielen tarjoamat termit nousevat esiin, kun tekstejä lukee diskurssianalyttisellä otteella etsien sanoja, jotka kuvaavat nimenomaan tutkinnassa esille nousseen epäillyn kuvailuja. Kieli kuvaa aikaansa ja vaikka kyseessä oli viranomaisten tuottamat asiakirjat, löytyi niistä kuitenkin tutkimusjakson alkupään osalta värikkäitä termejä, jotka tosin aikakauden mittaan jäivät pois. Tätä voidaan pitää merkinä poliisitutkintapöytäkirjojen kehittymisestä samaa matkaa varsinaisen poliisityön mukana. Vaikkei alulle saatetussa poliisiorganisaatiossa vuosisadan mittaan ja tutkittavalla jaksolla tapahtunutkaan suuria muutoksia tai säännöksiä, rutinoitui itse poliisityö kuitenkin niin kutsuttujen hiljaisten vuosikymmenten aikana.

Poliisitutkintapöytäkirjojen kehittyminen 1800-luvulla

On selvää, ettei 1800-luvun poliisitutkintapöytäkirjoja sitoneet yleiset ja yhtäläiset säännöt ja ohjeet siitä, miten ne tulisi kirjoittaa. Tärkeintä oli suorittaa kuulustelut, tarpeen vaatiessa vangita tekijä sekä toimittaa näistä toimista kirjoitettu asiakirja mahdollisimman pian tuomioistuimelle.⁵² Alkuperäisaineistojen perusteella voi todeta, että on ollut aivan nimismiehestä, komisariosta tai kaupunginviskaalista kiinni, miten hän on pöytäkirjan tehnyt. Alkuperäisaineistoissa on enemmän sääntö kuin poikkeus, ettei alkuperäistä asiakirjaa edes ole, vaan se löytyy kirjurin kirjaamana/jäljentämänä alioikeuden pöytäkirjasta. 1840- ja 1850-luvuilla pöytäkirjoihin kirjattu kieli saattoi vielä olla värikästä ja kieliä kirjoittajansa asennoitumisesta rikokseen tai sen tekijään. Tutkijalle värikäs ja tunnetiloja välittävä kieli on tulkinallisesti kiinnostavaa luettavaa, sillä se kertoo aikansa yhteiskunnan asenteista ja suhtautumisesta rikoksista pahimpaan; tappoon tai murhaan.

Erityisesti lähilukuun ja hermeneuttiseen kehään liittyvät aineiston ja lähteiden useat lukukerrat avaavat tekstien sisältöjä tavalla, jota yhdellä

Voidaan todeta, että 1800-luvun loppua kohden tutkimuksessani mukana olleiden pöytäkirjojen rakenne ja ulkoasu sekä sisältö yhtenäistyi ja virallistui selvästi. Viimeisten tapausten pöytäkirjat olivat helppoa luettavaa tyyliensä ja selkeytensä ansiosta. Kieli oli virallisempaa eikä edes yksittäisiä, tunnelatausta sisältäviä sanoja enää pöytäkirjoista löytynyt. Kaiken kaikkiaan kehityskaari 1840-luvulta 1890-luvulle on selkeä, mutta asteittainen ja on nähtävissä, etteivät muutokset tapahtuneet nopeasti tai kaikkialla suuriruhtinaskunnassa yhtä aikaa. Hieman yleistäen voi todeta, että kaupungeissa ja niiden liepeillä suoritettut tutkinnat ja näiden tuloksena syntyneet pöytäkirjat saavuttivat maaseutua aikaisemmin selkeän rakenteen ja virallisemmän sävyn. Lisäksi kehitys liikkui maan läntisestä laidasta itään päin. Mitään kaikenkattavia tai kokonaisvaltaisia yleistyksiä en kuitenkaan uskalla tehdä, sillä kaikki väitöskirjani tapaukset eivät vielä ole täysin analysoituja, eikä jokainen yksityiskohta tai nyanssi ole ehkä tullut esille.

Liittyen mielenvikaisiin tekijöihin ei pöytäkirjoista paljastu selkeää tai varsinaista asennevinoumaa, vaikka heistä on saatettu kirjoittaa kuvailevammin, kuin muista seikoista tapauksiin liittyen. Yleensä myös suoranaiset kauhistelut liittyivät enemmän rikokseen tekotapaan tai raakuuteen kuin tekijään itseensä. Selkeä linjaus on kuitenkin se, että poikkeamat tekijän mielentilassa otettiin lähes poikkeuksetta esille jo pöytäkirjaa tehtäessä, sillä se saattoi monesti selittää teon syyt. Näin oli laita esimerkiksi tapauksessa, jossa äiti yritti uskonnollisen hulluuden puuskassa kiskoa paholaista pois lapsestaan suun kautta. On toki voinut olla niin, että raaoille ja järjenvylittävälle teoilla on haluttukin löytää selitys jostain epänormaalista, joka edusti toiseutta ja jotain muuta, kuin mitä ihmisten elämä yleensä oli. Kaikille artikkelini tapauksissa esille nousseille syytetyille on kuitenkin annettu lääkärin lausunnot heidän mielentilastaan teon hetkellä ja heidät on todettu syyntakeettomiksi ja tuomittu vastuusta vapaaksi. Tämä seikka ei toki ole ollut viranomaisten tiedossa pöytäkirjaa laadittaessa.

¹ Väitöskirjani aiheena ovat Mielentilalausunnot henkirikostapauksissa vuosien 1840–1894 välisen ajan Suomessa. Siinä keskityn tutkimaan henkirikostapauksia, joissa rikoksen tehneen henkilön mielentila on jossain vaiheessa noussut keskiöön ja tarkastelun alle.

² Omien aineistojeni kohdalla muutamat tapaukset löytyvät hovioikeuden päätöstaltiosta, mutta alioikeuden aineistoja (alustusakteja) ei ole löydetty mistään. Ne ovat siis kadonneet kokonaisuutena, jolloin tutkimukseni kannalta oleellimmat asiakirjat eivät ole käytettävissä.

³ Geneerisesti valittu aineisto ei mielestäni olisi muodostanut samalla tavalla vaihtelevaa ja eri tekijöitä esille nostavaa aineistoa eikä näiden vaikutus pöytäkirjoihin olisi noussut esille.

⁴ Tuija Hietaniemi, *Totuuden jäljillä. Suomalaisen rikospoliisin taival* (Vantaa: Keskusrikospoliisi, 1995).

⁵ Tuija Hietaniemi ja Helsingin poliisilaitos, *Poliisin historiaa* (Helsinki: Helsingin poliisilaitos, 1984).

⁶ Kimmo Keskinen ja Oula Silvennoinen, *Helsingin poliisilaitoksen historiaa 1826–2001* (Helsinki: Helsingin kihlakunnan poliisilaitos, 2004).

⁷ Ilkka Virta, *Väpöpoliisin historia 1836–1944* (Lieto: Ilkka Virta, 2021).

⁸ Timo Soikkanen, *Suomalaisen poliisin synty ja Turun poliisilaitos 1816–1918*, Turun poliisi 200 vuotta, osa I (Turku: Lounais-Suomen poliisilaitos, 2016).

⁹ Ilkka Levä, *Kansallistalouden teräsmiehestä valtakunnan sovittelijaksi. Poliisikulttuurin psykohistorialliset solmukohdat 1930–1997*, Bibliotheca historica (Väitöskirja, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008).

¹⁰ Heikki Ylikangas, *Wallesmanni. Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä* (Kauhava: Suomen nimismiesyhdistys, 1996).

¹¹ Matti Peltonen, *Lukekari Saxbergin rikos ja herännäispuhujan etiikka* (Helsinki: Gaudeamus 2006); Teemu Keskisarja, *Suomen ainoa sarjamurhaaja. Juhani Adaminpojan rikos ja rangaistus* (Jyväskylä: Atena, 2008); Toivo Nygård, *Erään tapon tarina. Romanien ja talonväen yhteento Alajärvellä 1888* (Jyväskylä: Atena, 2001).

¹² Ville Salmela, *Henkirikoksen tutkinta ja siihen osallistuneet Jyväskylässä 1862–1905* (pro gradu, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2017).

¹³ Jyrki Pöysä, *Läbiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen* (Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 2015), 30–33.

¹⁴ Miikka Pyykkönen ja Heli Valtonen, ”Diskurssianalyttinen historiantutkimus,” teoksessa *Sanat siltana menneeseen. Kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa*, toim. Pari Ihalainen ja Heli Valtonen (Helsinki: Gaudeamus, 2022), 40–43, 50.

¹⁵ Poikkeuksen aseman kohentumiseen tekee niin sanottu virassapysymissuoja, joka oli taannut erityisesti Ruotsin vallan loppuaikoina nimismiehille vakaan aseman ja tuolloin heidän erottamiseksi vaadittiinkin vähintään käräjillä todettu virkavirhe. Isäntämaan vaihduttua tilanne heikkeni niin, että pelkkä epäluottamus maaherran taholta riitti irtisanomisen perusteeksi ja vuodesta 1831 eteenpäin maaherra saattoi irtisanoa itsenäisesti nimismiehen. Vasta 1880-luvulla asiaan saatiin jonkinlainen parannus, kun erottamisasia tuli käsitellä kuvernöörin ja lääninsihteerin läsnä ollessa ja tästä päätöksestä tuli lähettää pöytäkirja senaatille. Ylikangas, *Wallesmanni*, 202–206; Hietaniemi, *Totuuden jäljillä*, 33–34.

¹⁶ Ylikangas, *Wallesmanni*, 86–90; 176–216; Matti Walta, *Virkamiehiä. Lääninhallinnon virkamiehet 1721–1808*, Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja 56 (Helsinki: Suomen Sukututkimusseura, 2005), 22–26; Juha Rajala, *Kurittajia ja puukkosankareita. Väkivalta ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004), 309–310.

¹⁷ Ylikangas, *Wallesmanni*, 181, 191–200.

¹⁸ Hietaniemi, *Totuuden jäljillä*, 12–18.

¹⁹ Soikkanen, *Suomalaisen*, 73–74.

²⁰ Salmela, *Henkirikoksen tutkinta*, 27.

²¹ Anu Koskivirta, ”Kansan ja esivallan kohtaamisia esiteollisen ajan Suomessa,” teoksessa *Suomalaisen arjen historia. Säättyjen Suomi*, toim. Kai Häggman, Markku Kuisma, Pirjo Markkola, Panu Pulma, Riitta-Liisa Kuosmanen & Ritva Forslund (Weilin+Göös, 2007), 150–177.

²² Heikki Ylikangas, *”Murtuva säättyvalta”* (Porvoo; Helsinki; Juva: WSOY, 1984), 145–180.

²³ Heikkomielisuus/heikkomielinen (ruots. svagsinhet/sinnessvag) on sana, jolla useimmiten kuvattiin 1800-luvun oikeudellisissa aineistoissa mieleltään sairaita ihmisiä. Heikkomielisuus tarkoitti sitä, että henkilön ymmärryskyky oli alentunut eikä häntä esimerkiksi rikoksen tehdessään voinut asettaa siitä vastuuseen, sillä hän ei ymmärtänyt sen tarkoitusta eikä seurausta. Termiä käyttivät niin lääketieteen, oikeustieteen kuin uskonnollisten piirien edustajat. Katso lisää esim. Kustaa H. J. Vilksen, *Katse menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500–1850* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2010), 86–90.

²⁴ Turun hovioikeuden aineistot (THOA), Alistusakteja, Ebd:282, v. 1844, nro 32.

²⁵ Jaakko Tuulasvaara, *Suur-Kalajoen historia. 2. Isostavibasta pätäjän jakoon*, Keski-Pohjanmaan historiasarja 2 (Kokkola; Suur-Kalajoen historiatoimikunta, 1960), 207–208.

²⁶ Vaasan hovioikeuden aineistot (VHOA), Alistusaktit, Ece:390, v. 1844, nro 39.

²⁷ Ilkka Huhta, *Lagus, Jonas*, Studia Biographica 4 (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997) (luettu 2.9.2024) [Lagus, Jonas \(1798 - 1857\) | SKS Henkilöhistoria \(kansallisbiografia.fi\)](#)

²⁸ Ylikangas, *Wallesmanni*, 210–216.

²⁹ Hietaniemi, *Totuuden jäljillä*, 17–19.

³⁰ Virta, *Viiipurin*, 10–11. Poliisien tehtävät periytyivät keskiajalta, jolloin raati ja vouti vastasivat kaupunkien järjestyksestä. 1600-luvulta eteenpäin keskushallinnon rooli vahvistui ja täten myös järjestyksen ylläpito siirtyi kaupungeilta maaherran vastuulle sekä maistraatille. Erilaiset vartiostot ja järjestysmiehet valvoivat elämää kaupungeissa ja maaseudulla. Soikkanen, *Suomalaisen*, 29–33.

³¹ Keskinen ja Silvennoinen, *Helsingin*, 30–31.

³² Hietaniemi, *Poliisin historiaa*, 2–3.

³³ Ylikangas, *Wallesmanni*, 206–210.

³⁴ Eeli Granit-Ilmoniemi, *Porin kaupungin porvareita ja kauppiaita 1600–1880* (Pori: Porin Kauppayhdistys, 1931) (luettu 27.9.2024) [SukuHaku | Etusivu \(genealogia.fi\)](#)

³⁵ Kaarlo Ignatius, *Virallisen syyttäjistön kehittyminen, organisatioon ja syyteoikeus. Rikosprosessioikeutta koskeva tutkimus* (Väitöskirja, Helsinki: Weilin+Göös, 1900), 170–173.

³⁶ THOA, Alistusakteja, Ebd:375, v. 1851, nro 2.

³⁷ Petri Karonen, *Kämnerioikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella* (noin 1620–1660) (Väitöskirja, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1994), 180; Pentti Ahmas, *Oikeudenkäynnin yhdenmukaistaminen 1800-luvulla. Oikeushistoriallinen tutkimus kämnerin-, laamannin- ja ritari-syyntoikeuksien lakkauttamisesta* (Väitöskirja, Helsinki: Helsingin yliopisto 2005), 72–74.

³⁸ Hietaniemi, *Poliisin historiaa*, 2–3.

³⁹ Markku Fredman, ”Esitutinnan ja pakkokeinojen sääntelyn historiaa,” teoksessa *Oikeustieteiden moniottelija. Matti Tolvanen 60 vuotta*, toim. Anssi Keinänen, Reima Kukkonen ja Mia Kilpeläinen (Helsinki: Edita 20159, 13–42.

⁴⁰ THOA, Alistusakteja, Ebd:582, v. 1871, nro 37.

⁴¹ THOA, Alistusakteja, Ebd:582, v. 1871, nro 37.

⁴² VHOA, Alistusaktit, Ece: 504, v. 1871, nro 60.

⁴³ Ylikangas, *Wallesmanni*, 206–207.

⁴⁴ Heikki Ylikangas, *Puukkojunkkareitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825* (Helsinki: Otava, 1976), 309–310.

⁴⁵ Nimismiesten alaisuudessa oli useita käskytettäviä, joihin kuuluivat muun muassa siltavouti, jahtivouti, kyytirättäri, vanginkuljettaja sekä niin sanotut kuudennusmiehet, jotka olivat 1800-luvulle tultaessa jääneet vaille selkeää tointa. Ylikangas, *Wallesmanni*, 206–210.

⁴⁶ Ruotsissa tapahtui vuonna 1888 vastaavanlainen veriteko, jossa äiti tappoi lapsensa ja läheiset ja tuttavat kertoivat äidin kylmästä asenteesta lastaan kohtaan jo pidemmältä aikaa. Kyseinen äiti tuomittiin lopulta kiihtyneessä mielentilassa tehdystä tarkoituksettomasta kuolemaan johtaneesta pahoinpitelystä viiden vuoden pakkotyötuomioon. Eva Bergenlöv, ”Föräldrar som beskyddare och förövare. Våld mot barnet i det sena 1800-talets Sverige,” teoksessa *Våld. Representation och verklighet*, toim. Eva Österberg & Marie Lindstedt Cronberg (Lund: Nordic Academic Press, 2006), 192–200.

⁴⁷ Ajalle tyypillisen ajattelun mukaan äidin kuului olla hoivaava ja välittävä hahmo, jolle kaikenlainen kylmyys ja julmuus erityisesti omia lapsia kohtaan oli vierasta ja jopa sairaanloista. Väkivaltainen nainen tai äiti poikkesi siis suuresti siitä ideaalista, jonka ympäristö ja ympäröivä yhteiskunta oli luonut. Cecilia Riving, ”Ideal och avvikelse. Kvinnlighet, våldsamhet och sinnessjukdom vid 1800-talets mitt,” teoksessa *Kvinnor och våld. En mångtydig kulturhistoria*, toim. Eva Österberg & Marie Lindstedt Cronberg (Lund: Nordic Academic Press, 2005), 101–102.

⁴⁸ THOA, Alistusakteja, Ebd:803, v. 1890, nro 2.

⁴⁹ Nygård, *Erään tapon*, 13–16; Toivo Nygård, ”Etnisen vähemmistön rikos,” teoksessa *Rikos historiassa*, toim. Jari Eilola ja Olli Matikainen (Jyväskylä: Kopijyvä, 2000), 269–272.

⁵⁰ THOA, Alistusakteja, Ebd: 820, v. 1891, nro 134.

⁵¹ Keskinen ja Silvennoinen, *Helsingin*, 61–68.

⁵² Hans Kejsersliga Majestäts Nådiga Stadga och Kungörelse, angående en Police-Inrättning i Åbo Stad, 17.12.1816, pykälät 9–11; Hans Kejsersliga Majestäts Nådiga Stadga och Kungörelse, Angående en Police-Inrättning i Helsingfors, 21.2.1826, pykälät 9–11.